

SANAT ESERİ ELEŞTİRİSİNE BİR ÖRNEK: ÜÇÜNCÜ MEVKİ VAGON

AN EXAMPLE OF ART WORK CRITIQUE: THIRD CLASS CARRIAGE

Dr. F. Evren DAŞDAĞ

evrendasdag@dicle.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı, eleştiri kuramlarını açıklayarak, pedagojik eleştiri yöntemini sanat eleştirisi bağlamında incelemektir. Bu çalışmada, Realist dönem ressamlarından Honore Daumier'in "Üçüncü Mevki Vagon" adlı eseri sanat eleştirisi açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Eleştirisi, pedagojik eleştiri, Honore Daumier, Üçüncü Mevki Vagon.

Abstract

The aim of this study is to examine the pedagogical critique method in the context of art criticism by means of explaining the theories of criticism. Therefore, in this study "Third Class Carriage", which is an art work of Honore Daumier who is a painter of Realist Period, was examined.

Keywords: Art criticism, theories of criticism, Honore Daumier, Third Class Carriage.

GİRİŞ

Bilgisiz fikir olmayacağı gerçeğinden hareketle, yaşadığımız bilişim çağında, eğitimin önemli amaçlarından biri de öğrencileri araştırmaya, incelemeye yönelterek, topladıkları algı ve birikimleri sentezlemelerini, çevrelerindeki olguları, nesnelere anlayabilmelerini, kendilerini rahatlıkla ifade edebilmelerini, eleştirel düşünebilmelerini, sağlıklı karar verebilmelerini sağlamaktır. Bu bağlamda sanat eğitiminde, eleştiri yaptırarak öğrenciyi geliştirme temel disiplinlerden biridir. Yapılan eleştiri, olumlu olarak bir sanat eserine hem sorular sorulması, hem de üzerine tartışmalar yapılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu şekilde sanat eseri tanımlanır, çözümlenir, yorumlanır, yargılanırken, sanat eleştirisi öğrencinin esere çok yönlü bakmasını, algılamasını, üzerinde düşünmesini ve eserle ilgili fikirlerini dile getirmesini sağlamaktadır.

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı eleştiri kuramlarından pedagojik eleştiri çeşidini, sanat eleştirisi açısından, Realist dönem ressamlarından Honore Daumier'in "Üçüncü Mevki Vagon" adlı eseri üzerinde incelemektir.

BULGULAR ve YORUM

Sanat eleştirisi bir sanat eserine tüm ayrıntılarıyla ve toplumsal bağlam içinde bakma, tanımlama, çözümlenme, yorum ve yargı sürecidir (Özsoy, 2003). Eleştirinin temel amacı, sanat eserinde bizleri etkileyen nedenleri anlamaktır. Eleştirinin ikincil amacı ise zevk almaktır. Eserde bizleri doyuma ulaştıran etkenleri tanıyıp, anlayarak haz almaktır. Sanat eleştirisinin hedefi bir sanat nesnesinin düzeyini veya değerini, anlamını ortaya çıkarmaktır. Sanat eserinin niçin, nasıl güzel olduğuna karar vermede temel oluşturmaktır (Boydaş, 2005).

Sanat eğitimcilerinden Feldman'a göre iki çeşit sanat eleştirisi vardır: Birincisi öznel eleştiridir. Öznel eleştiri (yaratılıştan olan, içsel) salt; tek bir sanat yapıtında gözlemlenen ve duysal bilgidan doğan ve anlamları oluşturan özelliklere ilişkin içsel veriler üzerinde yoğunlaşır. İkincisi bağlam içinde (dışsal) eleştiridir. Bu eleştiri sanat yapıtının yapıldığı sosyo-tarihsel süreçlerle ilişkisini kurarak yapılan araştırma yöntemidir (Kırıçoğlu-Stokrocki, 1997, 1.18).

Genel anlamda eleştiri çeşitleri dörde ayrılır.

1. Basın eleştirisi: Bu tür eleştiride eleştirmenler genellikle sanat olayları hakkında makaleler yazarlar.

2. Pedagojik eleştiri: Sanat öğretilen üniversite, kolej ve okullarda görülür. Bu tür eleştiri sanat öğretmenleri tarafından yürütülür. Eğitim açısından çok etkili olan bu eleştiride yazma yerine konuşma hakimdir.
3. Akademik eleştiri: Bu tür eleştiri çok ciddi ve iyi eğitim almış çevrelerde görülür. Sanat koleksiyonculuğunu ve üretimini dolaylı yoldan etkilediği söylenebilir.
4. Popüler eleştiri: Alan dışı kişiler tarafından yapılan eleştiri türüdür (Boydaş,1997).

Gerçek şudur ki, herkes sanatçı olamaz, ama herkes bir sanat tüketicisidir. Herkes sanatı ve eseri eleştirir. Ancak bir sanat eleştirisinin tam yapılabilmesi için iyi bir donanıma sahip olmak gerekir. Eseri eleştirirken, geniş bilgi ve birikim için sanat tarihi inceleme ve araştırmaları yapmak gerekir (Boydaş, 2005). Ayrıca felsefe, estetikle ilgili kaynak kitapların okunması, özümsemiş olması ve etik değerlere sahip olunması da bilimsel gerekliliktir (Alakuş, 2009; 61). Öte yandan galeri, atölye, müze incelemeleri, yurt dışında alan araştırmaları daha kapsamlı bilgi birikimi sağlar. Böylelikle "Sanat hakkında bilgi, sanatın işlevini, üsluplarını, sanatçının çalıştığı kültürel ve sosyal çevreyi, çeşitli araçlarla artistik yaratmaya tesir eden teknik faktörleri anlamayı, tanımayı gerektirir" (Boydaş, 2005).

Çağdaş eğitimin en önemli amaçlarından biri öğrencilerin iyi karar verebilmeleri için eleştirel düşüncüyü geliştirmektir. Sanat eğitiminde bu gelişim bir sanat yapıtına sorular sorarak ve tartışmalar yaparak araştırma yöntemidir. Araştırmacı sanat eleştirisi yapabilmek için bir sanat yapıtı ile yoğun bir biçimde ilgilenir. Amaçlanan, öğrencileri bilgiye dayalı düşünceler üretmeye yönlendirmektir. Eleştiride pek çok görüş yer alsa da hiçbiri kesin olarak, son değildir. Sanat yapıtına her defasında yeni bir gözle bakılabilir, değişik şeyler görülebilir. Bu tarz sanat eleştirisinde öğrenciler, hem tartışacak, hem çeşitli görüşleri dinleyecek ve hoşgörülü olarak yeni düşünce ve görüşlerle sanat anlayışlarını geliştireceklerdir (Kırıoğlu ve Stokrocki, 1997). Bu bağlamda Alakuş'un (2004; 213) belirttiği gibi, her öğrencinin düzeyli ve sistemli bir eleştiri kültürüne sahip olmasıyla; farklı kültürlerle saygılı, çevresinde gördüğü nesnelere anlamlı yaklaşan ve bu tavrından zevk alarak mutluluğu çevresindekilerle paylaşabilen, sağlıklı ve çağdaş bireylerden oluşan bir topluma ulaşılabilir.

Boydaş "Eleştiri, eğitim gibidir ve o sanat hakkında fikirlerin paylaşımı ve iletişimidir. Veya sanatın yeşerdiği ortamın tanıtılmasıdır" der. Bu görüşten hareketle, hedef kitle olarak üniversite öğrencilerine eleştiri konusunda bazı bilgileri aktarmak gerekir. Sanat eseri

eleştirisi yaparken; insanların dikkat etmedikleri şeyleri görmeye ve açıklamaya çalışmak, eserin ön yapı elemanları arasındaki ilişkileri çözümlmek, eserin arka planındaki anlamları yorumlamak ve toplum için önemini yargılayarak, bir sanat eserinin anlaşılmasına yardımcı olmaya özen göstermektir. Bu tip eleştiride dört aşama vardır.

1. Betimleme: Eserdeki ön yapı elemanları denilen "bilgi objeleri"ni tek, tek tanımlama işlemidir. Eserin nasıl bir sanat formu olduğu belirtilir. Ayrıca, eserin yüzeyinde nelerin bulunduğu açıklanır.

2. Çözümleme: Sanatın ilkeleri ile, sanat eserinin oluşum biçiminin ilişkisini kurarak derinlemesine bir inceleme yapılmasıdır.

3. Yorumlama: Sanat eserinden anlam çıkarmak ve eseri her açıdan anlamaya çalışmaktır. Bu yorumlar duyuşal bağlantıları, sembolleri, çağdaş ve tarihi anlamları, yorumları içerir. Yorumlar kişiseldir. Çözümleme aşamasındaki bulguların temel alınması gerekir.

4. Yargılama: Eserin neden ünlü olduğu, niçin güzel olduğu veya değerli olduğunun net bir şekilde açıklanmasıdır. Yargılama aşamasında bazı sanat kuramlarını belirtmek gerekir. Örneğin yansıtmacı kuramda eserin gerçek Dünya'nın doğasına benzemesi esas alınır. Biçimci kuram ise sanat eserinin hangi sanat elemanları ve ilkeleriyle düzenlendiği esasını içerir. Dışavurumcu kuramda ise, insanın ruh halleri ve duyuların simgesel ve sembolik anlatımı söz konusudur. İşlevsellik kuramında ise eserin işe yararlığı söz konusudur. Yani dinsel, eğitsel ya da toplumsal bir göndermesi varsa işlevseldir. Bütün bu açıklamalar içsel eleştirinin bir dökümüdür (Boydaş, 2005)

Yukarıdaki ifadeler ışığında, sanat eseri eleştirisi için, XIX. yüzyıl Realizm Dönemi ressamlarından, karikatürü ironiyle ve siyasi bir amaçla ele alarak, resimde yeni bir anlatım alanı geliştiren (Turani, 1992; İpşiroğlu, Eyüboğlu, 1972) ve karikatürün Mikelanj'ı (<http://www.answers.com/topic/honor.daumier>) olarak anılan Honore Daumier'in (Marsilya, 1808 – Valmondois, 1879), "Üçüncü Mevki Vagon" adlı eseri seçilmiştir (Resim 1).

Betimleme

Tuval üzerine yağlıboya tekniği ile yapılmış bir resimdir. Eser, New York Metropolitan Sanat Müzesinde bulunmaktadır. Yapım yılı 1862 civarlarıdır. Bu resimde bir grup insanın vagonda yolculuğu anlatılmaktadır. Bilgi objeleri olarak ön planda bir yaşlı,

diğeri genç bir kadın oturmaktadırlar. Genç kadının kucağında, kolları arasında bir çocuk yatmaktadır. Kadının başı örtülü ve öne eğiktir. Yaşlı kadın ise sarımtrak, kapşonlu bir pelerin giymiş, kucağında bir sepet görülmektedir. Yaşlı kadının yanında otururken uyuyakalmış, siyah ceketli, açık renk pantolonlu bir çocuk bulunmaktadır. Çocuğun yanında açık renk bir kutu, kutunun üzerinde de siyah renkli bir şapka bulunmaktadır. Resmin arka planında yer alan sırtı bize dönük dört adet şapkalı bey oturmaktadır. Soldan birinci ve ikinci figürün başları birbirine hafifçe dönüktür. Yüzlerini profilden görmek mümkündür. Şapkaları ve elbiseleri siyahtır. Üçüncü figürün şapkası ve elbisesi kahverengidir. Yanında da siyah elbise ve şapkalı başka bir erkek oturmaktadır. Üçüncü ve dördüncü figürün yüzlerinin 1/3 ü görülmektedir. Bir arkadaki sırada yüzleri bize doğru dönük üçü kadın, biri erkek olmak üzere dört portre görülmektedir. Erkek siyah şapkalı, kadınlardan birinin başı açık, diğer ikisinin başı örtülüdür. Pencere kenarında oturan kadının yüzünün $\frac{3}{4}$ ü görülmektedir. Sağ başta oturan kadının arkasında siyah şapkalı bir beyin başı sola dönüktür. Güler haldeki yüzünün bir bölümü görülmektedir. En arkada şapkasız, bıyıklı bir erkek başı seçilmektedir. Bu figürlerin hepsi bir tren vagonunda, bir arada otururken resmedilmektedirler. Öte yandan resmin sol yanında iki adet pencere yer almaktadır.

Çözümleme

Tuval üzerine yağlı boya tekniği ile yapılmış bir resimdir. Sanatçı yaşadığı dönemin sanat anlayışına bağlı olarak, sıradan ve alt tabakadan insanları seçerek, sıradan bir konu olan, tren yolculuğundaki doğal hallerini göstermektedir.

Daumier sarı, kahverengi, siyah ve yeşil renkleri kullanmıştır. Renkler resmin ön ve arka planında tekrar ettiği ve kompozisyonun yüzeyine yayıldığı için bir ahenk oluşturmaktadır. Özellikle ön sırada oturan kadınların giysilerinde kullanılan hakim renk olan sarıda derecelenme yapıldığı dikkati çekmektedir. Açık ve koyu renklerin dengeli bir dağılımı da söz konusudur.

Resim ufki olarak ortadan ikiye koyu bir hat ile bölünmüştür. Bu hat vagonun bize dönük oturan figürleri ile, bizlere arkası dönük figürlerini birbirinden ayırmaktadır. Resmin arka planı olan üst kısımda koyu renkler, ön planı olan alt kısımda ise açık renkler hakimdir. Ayrıca tepe noktası vagonun sol üst köşesi olan, aşağıya doğru açılarak indikçe, içine iki kadın ve çocuk figürlerini de alan üçgen bir kompozisyon oluşmaktadır.

Işık, vagonun pencerelerinden içeriye giriyor hissini uyandıracak şekilde, sol taraftan verilmektedir. Renk değerleri arka plandaki koyu gölgeleme ile derinlik düşüncesini sağlamak

amacıyla verilmektedir. Resmin ortasından dikey olarak bir aks geçirecek olursak, ön planın solu için hafif gölgelemelere, sağ tarafı içinse yoğun gölgelemelere başvurulmaktadır.

Ön plandaki kadın figürlerinde eğri çizgiler, yer yer karikatür çizgisi hissini oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Özellikle genç kadının elbisesindeki kontur ve iç çizgiler, ellerini oluşturan çizgiler dikkati çekmektedir. Eğri çizgiler vagonun tavanında da kendini göstermektedir. Koltuğun üstü, pencerelerin kenarları, çocuğun yanındaki kutuda ise düz çizgiler hakimdir. Daumier bu resimde dokuyu kullanmamaktadır.

Resimde, silindir şapka, prizmatik kutu, pencere gibi hem geometrik şekiller, hem de başlar ve insan bedeni gibi organik şekiller yer almaktadır. Bu şekiller tekrarlandığı için ritim hissi oluşturmakta ve birlik yaratmaktadır. Eserde dikey hatlar hakimdir.

Perspektifin varlığı öndeki figürlerle arkadaki figürler karşılaştırıldığında, ortaya çıkmaktadır. Perspektifin varlığından dolayı bu eserde bir mekan oluşumundan bahsedebiliriz. Bu mekan düz, üstü ve etrafı kapalı bir mekandır diyebiliriz.

Resimde figürlerin dışında kalan boşluklarla espas oluşmaktadır. Figürlerin kendi içerisindeki oranlama ile oran-orantı sağlanmaktadır. Yaşlı ve genç kadın figürleri ise resmin vurgusunu oluşturmaktadır.

Yorumlama

Ressam bize büyük bir merhametle 3. mevki vagonunda, bir grup insanın tren yolculuğunu göstermektedir. Özellikle bir aile ile ilgilenmekteyiz. Küçük çocuğunu şefkatle tutan genç bir anne, düşünceler içinde kaybolmuş yorgun, bezgin bir (yaşlı kadın) anneanne ve derin bir uykuya dalmış bir çocuk. Resim basit bir güçle ve çizgi tasarrufu ile yapılmıştır. Örneğin ellerde sadece dış hatlar verilmiş, ancak güzel çizilmiştir (<http://virgo.bibl.u-szeged.hu/wm/paint/auth/daumier/daumier.laveuse-quai-anjoi.jpg>). Vücutlar kilden yapılmış gibi hacimlidir. Bu figürler seçkin değil, sıradan insanların portreleridir.

Yaşlı kadın resmin en önemli üç karakterinden biridir. Bir aileyi toparlayan, zorluklara karşı direnmeye çalışan, çökmüş, yaşlanmış bir kadındır. Düşünceler içinde kaybolmuş bir ifadeye sahip olan yüzü, hayli çökmüştür. Yılların ve zorlu şartların izini hissettiğimiz bir yüz yapısı vardır. Sanatçı bu durumu daha iyi anlamamızı sağlamak için, yaşlı kadının gözlerini, gözlerimizle buluşturmaktadır. Ayrıca, yaşlı kadının giysilerinden, alt tabakaya ait olduğunu da anlamaktayız. Öte yandan, kucağında tuttuğu sepet dikkati çekmektedir. Bir ailenin yolculuğunda yanına alacağı en önemli öğelerden biri gıda maddeleridir. Muhtemelen bu sepet de yiyecek sepetidir. Ancak yaşlı kadının sepeti tutuşu ilginçtir. Tıpkı ibadet edercesine

sepetin sapını tutmaktadır. Sepetin içinde bulunanların, sanki onlar için bir kutsiyet taşıdığını hissettirmektedir.

Resmin ön planında sol başta oturan genç kadının bir anne olduğunu, kucağındaki bebekten anlıyoruz. Bu kadın bir annenin şefkatini, sıcaklığını, sevgisini, özenini hissettirmektedir. Kucağında yatan çocuğunu sevgi ile kavramış, elleriyle yumuşacık tutmaktadır. Çocuğun başını, göğsünün sıcaklığını, yumuşaklığını hissettirecek şekilde, kendine yakın tutmuştur. Kadının başının öne doğru eğik oluşu, yukarıda anlatılanları destekler niteliktedir. Kadının gözü, tek ilgi noktası olan çocuğundadır.

Resmin ön planında, yaşlı kadının yanında oturan, sırtını koltuğa dayamış, başı yana düşmüş, uyuyan bir çocuk görmekteyiz. Çocuğun sol eli onun için önemli olduğunu düşündüğümüz kutuya doğru uzanmaktadır. Kutunun üzerinde ise çocuğa ait olduğunu sandığımız bir şapka durmaktadır. Muhtemelen, kutunun içinde çocuk için önemli olabilecek bir oyuncak veya herhangi bir eşya bulunmaktadır. Kutusuna sahip çıkabilmek için de üzerine şapkasını koymayı düşünmüş olabilir. Yolculuğun çocuğu etkilediği, derin bir uykuya dalışından bellidir.

Resmin ön planında yan yana oturmuş, yaşlı, genç kadınlar ve yanlarındaki çocuğu görünce, İncil'den bazı sahneler de akla gelebilir. Bu yolculuk bir göç ediş anlamına da gelebilir (Beni İsrail'in Mısır'dan hicreti gibi, kutsal bir sahne canlanabilir). Bu sıradan insanlar, birer mülteci de olabilir (www.daumier.register.org). Steinbeck'in "Gazap Üzümleri" romanında olduğu gibi.

Vagondaki siyah elbise ve şapkalı adamlar, orta sınıfı temsil eden kişiler olarak algılanmaktadır. Demek ki üçüncü mevki vagona hem alt, hem de orta tabakadan insanlar binmektedirler. Vagondaki bütün kadınların giysileri ve başlarını bağlayışları alt kültüre ait, sıradan insanlar olduklarını anlamaktadır. Sağ arkadaki kadının başını bağlayışı, Millet'in "Buğday Toplayan Kadınlar" adlı eserindeki kadın figürlerindeki gibidir.

Resim 1. Honore Daumier, Üçüncü Mevki Vagon, 1862

Arka planın sağ tarafındaki kadının arkasında duran adamın güldüğünü veya gülerek bir şeyler anlattığını görmekteyiz. Vagonda yüzünde değişik bir ifade taşıyan tek kişi bu portredir. Sanatçı bu portre ile toplumda çok az kişinin güler yüzlü olduğunu, az kişinin gülebildiğini, esprili olduğunu veya mutlu olduğunu vurgulamaya çalışıyor olabilir. O yüzden bu portrenin de, en arkada, silik şekilde, diğer portrelerin içinde erimiş gibi gösterilişi anlamlıdır. Bu portrenin dışında bütün figürler düşünceli, dalmış ve durgun gösterilmektedir. Sanatçı, bir vagonda iç içe, karşı karşıya oturmuş, başını nereye çevireceğini bilemeyen, zaman, zaman gözleri birbirine takılan sıradan insanların dar ve sıkıntılı sayılabilecek atmosferini hissettirmektedir. Ve dikkatimizi özellikle alt tabakaya ait, sorunlu, ekonomik durumu iyi olmayan, belki ezilmiş, sıradan insanlara çevirmemizi istemektedir.

Yargılama

Eser on dokuzuncu yüzyılın ortalarında yaşayan, trende yolculuk yapan bir grup insanı her türlü doğal halleriyle anlattığı için, reel nitelikler ağır bastığı için, sanat kuramlarından yansıtmacılığa girmektedir. Öte yandan, bize bir annenin şefkatini, bir yaşlının bezginliğini hissettirmesi, vagondaki dar ve sıkıntılı atmosferi yaşatması açısından, ayrıca bir göç hissi uyandırması ve buna bağlı olarak kutsal bir sahneye atıfta bulunması açısından da anlatımcılık

ilkesini taşıdığını söyleyebiliriz. Genç kadının özellikle ellerinde, yaşlı kadının ise yüzünde ve elbiselerinde gördüğümüz, hakim çizgisel anlatım, resimde biçim zenginliği sunması, soyut çizgi gücü yaratması açısından da işlevsellik ilkesini barındırmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak, sanat eseri eleştirisinin hem sanat eğitime, hem de genel öğretime önemli katkılar sunacağı söylenebilir. Araştırarak, inceleyerek topladığı algıları ve bilgileri sentezleyen öğrencinin ifade gücü gelişirken, etrafındaki olayları, nesnelere anlaması, duyarlılık göstermesi artacak, evrensel düşünebilmesi gelişecektir. Sanat eleştirisi sayesinde öğrenci bakarken görmeyi, görürken anlamayı, anlarken açıklamayı başaracaktır.

KAYNAKÇA

1. Alakuş, A. (2004). **Kuramdan Uygulamaya Sanat Eseri Eleştirisi**. G.Ü. Eğitim Fak., 2. Sanat Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Resim İş Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar).
2. Alakuş, A. O. Ve Mercin, L. (Editörler). (2009). **Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi**. (1. Basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
3. Boydaş, N. (2005). **Sanat Eleştirisine Giriş**. (1. Basım). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
4. Boydaş, N. (1997). Plastik Değerler Açısından Bir Mezar Taşı (Eleştiri). 9. Mevlana Kongresi, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
5. İpşiroğlu M.Ş.; Eyüboğlu S. (1972). **Avrupa Resminde Gerçek Duygusu**. (1. Basım). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, Yayın no: 521.
6. Kırıçoğlu, O; Stokrocki, M. (1997). **Ortaöğretim Öğretimi**. Ankara: YÖK, Dünya Bankası MEGP.
7. Turani, A. (1992). **Dünya Sanat Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi
8. Özsoy, V. (2003). **Görsel Sanatlar Eğitimi (Resim İş Eğitiminin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri)**. (1. Basım). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
9. <http://virgo.bibl.u-szeged.hu/wm/paint/auth/daumier/daumier.laveuse-quai-anjoi.jpg> 15 Kasım 2005'de alınmıştır.
10. <http://www.answers.com/topic/honor.daumier> 15 Kasım 2005'de alınmıştır.
11. www.daumier.register.org 15 Kasım 2005'de alınmıştır.